

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ ВІДНОСИНИ В ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ (1939–1945 рр.): ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. Робота присвячена висвітленню історіографічних аспектів сучасної української науки у напрямі дослідження українсько-польських відносин у Західній Україні в 1939–1945 рр. Виділено головні напрями наукових пошуків, досягнення і прорахунки історіографів, окреслено перспективні ідеї для досліджень. Особлива увага звертається на проблему трансформації історичної пам'яті українців і поляків про події періоду Другої світової війни.

Ключові слова: історіографія, українсько-польські відносини, історична пам'ять.

UKRAINIAN-POLISH RELATIONS IN WESTERN UKRAINE (1939–1945): HISTORIOGRAPHICAL ASPECT

Summary. The work is devoted to the coverage of historiographical aspects of modern Ukrainian science in the direction of studying Ukrainian-Polish relations in Western Ukraine in 1939–1945. Particular attention is paid to the problem of transforming the historical memory of Ukrainians and Poles about the events of the Second World War.

Key words: historiography, Ukrainian-Polish relations, historical memory.

Американський науковець та основоположник постколоніальної теорії Едвард Саїд зазначає: «Звернення до минулого – одна з найпоширеніших стратегій інтерпретації теперішнього. Їх породжує не лише незгода стосовно того, що було в минулому і чим було минуле, а радше непевність стосовно того, чи минуле насправді минуло, завершилося, чи триває, хоча, мабуть, і в інших формах. Ця проблема стимулює різноманітні дискусії про впливи, провину й оцінки, про

---

¹ **Гонтар Дмитро**, вчитель історії, правознавства та громадянської освіти Криворізького навчально-виховного комплексу № 129 «Гімназія-ліцей академічного спрямування», dmytrohontar2020@gmail.com

теперішні обставини і майбутні пріоритети»². Особливо прикметно, що таке твердження можна застосувати до історіографічних досліджень у сучасній українській історіографії, оскільки, незважаючи на більш ніж тридцятирічний період свого незалежного розвитку, є ще чимала кількість остаточно невирішених питань.

Як слушно зауважує Олександр Марущенко, «утвердження незалежності Української держави створило сприятливі умови для започаткування об'єктивного, по-справжньому наукового дослідження і висвітлення історії України періоду Другої світової війни, рішучого подолання нашарувань, штампів і стереотипів, які були характерними і домінуючими в історіографії попередніх років. З початку 90-х років перед українськими істориками постало у всій своїй складності і повноті завдання створити нову історіографію війни, яка була б незалежною від ідеологічних, партійно-політичних пристрастей і уподобань, базувалася б не на міфах, припущеннях і політичній кон'юктурі, а на документах і фактах»³.

Відомі українські історики Дмитро Веденєєв та Олександр Лисенко звертають увагу наукової громадськості на те, що «як широкому загалу, так і політичним діячам України бракує усвідомлення того, що власне історія війни, пам'ять про неї та наукове знання про цей період нашого минулого – це різні явища»⁴.

Дослідники наголошують, що «політизація складних проблем історії Другої світової війни та інших актуальних питань історичної науки у поєднанні з доволі низьким рівнем відповідальності багатьох авторів за якість кінцевого продукту не сприяє підвищенню методологічного рівня. Ми поволи звикаємо до того, що позбавлений усвідомлення місії науковця пошук легких шляхів визнання (і пов'язаних із цим преференцій), або ж привабливих для носіїв крайніх поглядів алюзій заступають сумлінну, «мурашину» працю, спрямовану на осмислення минулого з метою здобуття повчального історичного досвіду за допомогою «ремесла історика», оспіваного

---

² Патриляк І. Перемога або смерть: український визвольний рух у 1939–1960 роках. Харків, Львів, 2015. С. 5.

³ Марущенко О. Україна в Другій світовій війні: історіографічні дослідження 90-х років. *Історія в школі*. 2000. № 5–6. С. 2.

⁴ Веденєєв Д.В., Лисенко О.Є. Україна у Другій світовій війні: деякі питання теорії, методології й суспільних рефлексій. *Український історичний журнал*. 2010. № 3. С. 4.

М. Блоком»⁵. Прикро, однак ці погляди, висловлені науковцями ще у 2010 р., почасти зберігають свою актуальність і нині.

Однією із найдискусійніших тем як української, так і польської історіографії є проблематика українсько-польських відносин у Західній Україні в 1939–1945 рр.

У 1993 р. Едвард Рачинський, міністр закордонних справ польського емігрантського уряду в Лондоні, під час своєї промови зазначав: «Ми всю свою життєву енергію і політичну діяльність спрямували на оборону польських східних територій. І зараз, помираючи, я дуже радію з того, що це нам не вдалося. Дивлячись на ту страхітливую різанину, яка відбувається в Югославії, уявіть собі, що б могло коїтися зараз на Волині чи у Східній Галичині, якщо б вони залишилися за Польщею»⁶.

У контексті такої проблематики Ігор Ільюшин, один із членів Робочої групи експертів при РНБО України з проведення додаткових наукових досліджень трагічних подій на Волині в 1943–1944 рр., ще раз нагадує про спільну заяву від 11 липня 2003 р. з нагоди 60-ї річниці тих подій президентів України і Польщі, «вкотре наголосивши на необхідності продовжити пошук історичної істини щодо причин кривавого міжнаціонального конфлікту часів останньої світової війни, підкреслили: «Ми не можемо ні змінити нашої історії, ні відкинути її, не можемо її ні замовчати, ні виправдати, навпаки, ми повинні знайти у собі відвагу сприйняти правду, щоб злочин назвати злочином, оскільки лише на повазі до правди можна будувати майбутнє»»⁷. Ігор Ільюшин робить висновок, що «зроблені тоді офіційним Києвом і Варшавою безпрецедентно важливі для взаємного розуміння кроки не поставили крапку в дискусіях між науковцями, але дали серйозний поштовх процесу переосмислення історичних подій»⁸.

Спробуємо розглянути історіографічний доробок українських науковців у напрямі вивчення українсько-польських відносин

---

⁵ Веденєв Д.В., Лисенко О.С. Україна у Другій світовій війні: деякі питання теорії, методології й суспільних рефлексій. *Український історичний журнал*. 2010. № 3. С. 5.

⁶ Ільюшин І. Українська повстанська армія і Армія Крайова. Протистояння в Західній Україні (1939–1945 рр.). Київ, 2009. С. 7.

⁷ Ільюшин І. Українська повстанська армія і Армія Крайова. Протистояння в Західній Україні (1939–1945 рр.). Київ, 2009. С. 8.

⁸ Ільюшин І. Українська повстанська армія і Армія Крайова. Протистояння в Західній Україні (1939–1945 рр.). Київ, 2009. С. 8.

у Західній Україні в 1939–1945 рр. у контексті неупередженості та з позицій формування історичної пам'яті про війну у контексті формування політичної нації у сучасній Україні, а також дослідження війни як засобу обстоювання національних інтересів України.

До проблем візії сучасних вітчизняних істориків щодо «важких» питань українсько-польських відносин у 1942–1944 рр. звертається у своєму науковому дослідженні Василь Ухач⁹. Учений наголошує на тому, що «українські фахівці в оцінці важких сторінок історичного минулого прагнуть уникати однобоких оцінок, спекуляцій, а пануючим став підхід комплексності причин українсько-польського протистояння: територіальних, політичних, етнічних, соціальних, мілітарних»¹⁰. Щодо зазначених подій Василь Ухач вживає термін «українсько-польська «мікровійна»», а також наводить аргументовані докази щодо ролі Берліна та Москви у розгортанні національно-визвольних рухів як на території України, так і в межах Польщі у контексті такого історичного прецеденту. Одним із висновків дослідника є твердження про те, що «в українській історіографії в науковій інтерпретації одного з ключових аспектів теми українсько-польського протистояння, а саме його причин, можна говорити про усталений єдиний висновок: «... це був комплекс чинників суспільно-політичного та соціально-економічного характеру»¹¹.

Історико-правовий аспект українсько-польських відносин набув свого висвітлення у науковому доробку Ігоря Гонака¹². Дослідник також намагається проаналізувати наслідки впливу «антиукраїнського» законодавства на міжнародні польсько-українські стосунки. Ігор Гонак робить спробу аналізу особливостей спротиву окупантам за часів Другої світової війни на території Польщі, Литви та України, а також реального змісту визвольного руху цих народів в ідеологічній та практичній дихотомії.

---

⁹ Ухач В.З. «Важкі» питання українсько-польських відносин у 1942–1944 роках: візії сучасних вітчизняних істориків. *Архіви України*. 2017. № 5/6. С. 189–198.

¹⁰ Ухач В.З. «Важкі» питання українсько-польських відносин у 1942–1944 роках: візії сучасних вітчизняних істориків. *Архіви України*. 2017. № 5/6. С. 191.

¹¹ Ухач В.З. «Важкі» питання українсько-польських відносин у 1942–1944 роках: візії сучасних вітчизняних істориків. *Архіви України*. 2017. № 5/6. С. 194.

¹² Гонак І. Українсько-польські відносини в період другої половини XIV ст. – початку XXI ст. (історико-правовий аспект). *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. Вип. 2. С. 5–16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprpr_2018_2_3 (дата звернення: 15.05.2022).

Зокрема, науковець зазначає, що «військовий спротив польського підпілля та армії крайової, українського підпілля (в тому числі й ОУН) і Української повстанської армії та «Литовських Лісових Братів» проти німецько-нацистських та російсько-радянських загарбників був величезним і завдавав суттєвих проблем окупаційним адміністраціям. Незважаючи на сучасну інтерпретацію подій, ці армії були ідеологічно мотивованими, добре організованими і навченими збройними формуваннями, які боролись за незалежність власних країн і користувались повагою та підтримкою своїх народів»¹³. Аналізуючи причини розбіжностей у цілях учасників руху Опору, Ігор Гонак доходить висновку, що «домовленості досягнуто не було через небажання польського проводу погодитись на українську незалежність у Східній Галичині..., проте сам факт перемовин свідчив про те, що обидві сторони переговорів визнавали Німеччину та Росію спільними для українців і поляків ворогами»¹⁴.

Варто відзначити, що одні із перших спроб комплексного розгляду українсько-польських відносин мають своє місце у доробку науковців-істориків Прикарпатського університету ім. Василя Стефаника. Так, у 1997 р. ними було організовано випуск матеріалів міжнародної науково-практичної конференції «Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст.»¹⁵.

До проблеми ОУН – УПА в українсько-польських відносинах звертається у своїх наукових пошуках Степан Чапуга¹⁶. Досліджуючи проблематику протистояння визвольних рухів в їх часовому і територіальному контекстах, учений відзначає, що «з приходом

---

¹³ Гонак І. Українсько-польські відносини в період другої половини ХІV ст. – початку ХХІ ст. (історико-правовий аспект). *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. Вип. 2. С. 7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprpr_2018_2_3 (дата звернення: 15.05.2022).

¹⁴ Гонак І. Українсько-польські відносини в період другої половини ХІV ст. – початку ХХІ ст. (історико-правовий аспект). *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. Вип. 2. С. 7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprpr_2018_2_3 (дата звернення: 15.05.2022).

¹⁵ Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст.», 21–22 листопада 1996 р. Івано-Франківськ, 1997. 452 с.

¹⁶ Чапуга С. ОУН–УПА в польсько-українських відносинах у роки Другої світової війни. *Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст.* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Івано-Франківськ, 21–22 листопада 1996 р. Івано-Франківськ, 1997. С. 277–280.

більшовицьких військ у Галичину... діяльність УПА... перенеслася в Закарпаття»¹⁷.

Проблема депортації поляків з Галичини в Польщу у 1944 р. висвітлена в статті Володимира Сергійчука¹⁸. Відомий учений доходить висновку, що «поляки в більшості не хотіли покидати обжиті місцевості... Здебільшого, як свідчать документи, поляки Львівщини, зокрема, заявляли, що «час для переселення вибрано невдало. По-перше, Польща ще не звільнена від німців і там ідуть бої. По-друге, підходить зима, все приготували – продукти, паливо, тепер усе це треба залишити». Однак у Москві все вже було вирішено»¹⁹. Володимир Сергійчук також звертає увагу на той факт, що з метою організації виселення радянські каральні органи переодягалися у вояків ОУН-Б та масово виходили у польські села, де пропонували полякам переселитися до Польщі, а якщо ті відмовлялися – погрожували розправою. Цінність праці зростає у зв'язку із використанням широкого арсеналу джерельної бази та архівних матеріалів, не доступних для широких кіл громадськості.

До вивчення українсько-польських відносин часів Другої світової війни долучилися і співробітники Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Так, Ярослав Ісаєвич у статті «Українсько-польські взаємини періоду Другої світової війни: інтерпретації істориків і політиків»²⁰ наголошує на тому, що «оскільки

---

¹⁷ Чабуга С. ОУН–УПА в польсько-українських відносинах у роки Другої світової війни. *Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст.* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Івано-Франківськ, 21–22 листопада 1996 р. Івано-Франківськ, 1997. С. 280.

¹⁸ Сергійчук В. Депортація поляків з Галичини в Польщу в 1944–1946 роках. *Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст.* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Івано-Франківськ, 21–22 листопада 1996 р. Івано-Франківськ, 1997. С. 274–277.

¹⁹ Сергійчук В. Депортація поляків з Галичини в Польщу в 1944–1946 роках. *Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст.* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Івано-Франківськ, 21–22 листопада 1996 р. Івано-Франківськ, 1997. С. 275.

²⁰ Ісаєвич Я. Українсько-польські взаємини періоду Другої світової війни: інтерпретації істориків і політиків. *Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст.* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Івано-Франківськ, 21–22 листопада 1996 р. Івано-Франківськ, 1997. С. 5–8.

реальними ворогами незалежності польського й українського народів були ті самі сили, поляки, що боролись за відновлення своєї держави, і незалежницькі течії в українському суспільстві мали всі підстави прагнути до союзу. Однак, як відомо, не тільки не дійшло до реальної співпраці (певні кроки в цьому напрямі були епізодичними і, як правило, засвідчили неадекватне розуміння політичних перспектив обома сторонами), а, навпаки, вибухнув кривавий польсько-український конфлікт на західноукраїнських землях, який включив не лише бої між українськими і польськими озброєними формуваннями, але й злочинні примусові вигнання та екстремізацію мирного населення»²¹.

Водночас учений акцентує увагу наукової громадськості на тому, що «в Україні, на щастя, нема антипольських організацій і органів преси, які спеціалізувались би на антипольській пропаганді. Водночас інформація про позитивні аспекти польсько-українських взаємин явно недостатня. Українці ще дуже мало знають про тих польських діячів культури і політиків, які плідно працюють над створенням клімату довір'я і співпраці обох суспільств»²².

Значна увага українсько-польським відносинам у часи Другої світової війни приділяється у працях Олександра Марушенка, зокрема, у статті «Сучасна вітчизняна історіографія волинських подій 1943 р.: проблеми і перспективи досліджень»²³. Цікавим є висновок дослідника з приводу того, що «у сучасній історіографії зроблений висновок про те, що саме Д. Клячківський (Клим Савур), цей видатний діяч українського повстанського руху, який був провідником ОУН(б) на Волині

---

²¹ Ісаєвич Я. Українсько-польські взаємини періоду Другої світової війни: інтерпретації істориків і політиків. *Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст.* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Івано-Франківськ, 21–22 листопада 1996 р. Івано-Франківськ, 1997. С. 5.

²² Ісаєвич Я. Українсько-польські взаємини періоду Другої світової війни: інтерпретації істориків і політиків. *Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст.* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Івано-Франківськ, 21–22 листопада 1996 р. Івано-Франківськ, 1997. С. 7–8.

²³ Марушенко О. Сучасна вітчизняна історіографія волинських подій 1943 р.: проблеми і перспективи досліджень. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/13036/04-Maruschenko.pdf?sequence=1> (дата звернення: 14.05.2022).

і командувачем УПА, доклав тоді найбільше зусиль до організації не тільки антинімецької і антирадянської, але й антипольської боротьби, був одним з організаторів етнічної «чистки» польського населення Волині і на його сумлінні – ескалація україно-польської «волинської різанини» 1943–1944 років»²⁴. Вагомими є зауваження Олександра Маруценка з приводу того, що подальші дослідження цих подій мають бути академічними і позбавленими перебільшеної емоційності та політизації.

До питання українсько-польських відносин періоду Другої світової війни у контексті діяльності УПА звертається під час дослідження міжнародних семінарів «Україна – Польща: важкі питання» Роман Грицьків, який зазначає, що «на відміну від української сторони, польські дослідники традиційно розглядають історію УПА в контексті польсько-українського конфлікту 1942–1947 рр. Наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років у їхній історіографії відбулося часткове переосмислення проблеми в плані розуміння державотворчих мотивів діяльності українського національного руху, з виразним зосередженням на його позиції і заходах щодо польського питання в Україні»²⁵. Історик також робить висновки з приводу того, що, на відміну від Варшави, де подібні семінари мають загальнопольське значення, в Україні вони проводяться на регіональному рівні.

Дослідженню відносин між українцями та поляками в межах Холмщини у 1939–1943 рр. присвячена стаття Володимира Трофимовича²⁶. Особливий акцент автор робить на аналізі архівних матеріалів, у тому числі радянських документів. Цікавими є висновки Володимира Трофимовича, у яких наголошується на тому, що на

---

²⁴ Марушенко О. Сучасна вітчизняна історіографія волинських подій 1943 р.: проблеми і перспективи досліджень. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/13036/04-Maruschenko.pdf?sequence=1> (дата звернення: 14.05.2022).

²⁵ Грицьків Р. Історіографічне значення матеріалів міжнародних семінарів «Україна – Польща: важкі питання» у дослідженні історії Української Повстанської Армії періоду Другої світової війни. *Український визвольний рух* : науковий збірник. Львів, 2003. Збірник 1. С. 201.

²⁶ Трофимович В. Українці та поляки на Холмщині в 1939–1943 рр. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. 2016. Випуск 25. С. 224–233.

Холмщині з кінця 1942 р. за даними радянських документів польські боївки здійснювали репресивні акції стосовно українців, а головним аргументом для їх реалізації були звинувачення місцевого населення у співпраці з окупантами; такого репресивного впливу зазнали як учасники ОУН, так і ті, хто був у числі так званих «неоґранізованих українців». Дослідник також наводить думки провідних фахівців у такій галузі науки, зокрема Івана Патриляка, з приводу того, що «гітлерівці певним чином фаворизували українське і польське населення там, де воно було слабшою стороною. Безперечно, ця віроломна тактика створювала у протиборчого підпілля враження про взаємну масову колаборацію з нацистами. Поляки у старій зоні гітлерівської окупації вважали українців вислужниками Третього райху і постійно завдавали ударів по господарських, культурних, шкільних, церковних установах останніх. Своєю чергою українці у новій окупаційній зоні на схід від Бугу та Сяну сприймали поляків як німецьких холоуїв, і як тільки почали масштабну збройну боротьбу з загарбниками, то одразу ж поширили її і на поляків»²⁷. Як результат усього цього, підсумовує Володимир Трофимович, «було б принципово помилкою абсолютизувати роль німецького чинника і перекладати на нього всю відповідальність за міжнаціональний конфлікт, оскільки ключову роль у його виникненні та загостренні відіграли українська та польська сторони з їхніми керманічами, які не зуміли або не захотіли своєчасно його загасити, відмовитись від обопільних екстремізму та безкомпромісності, до кінця не розібрались у підступних і провокаційних цілях нацистів і більшовиків. Усе це породило злочини з обох боків і стало трагедією народів-сусідів»²⁸.

Професор Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки Людмила Стрільчук робить спробу акцентувати увагу дослідників на проблемі трансформацій історичної пам'яті українців

---

²⁷ Трофимович В. Українці та поляки на Холмщині в 1939–1943 рр. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. 2016. Випуск 25. С. 229.

²⁸ Трофимович В. Українці та поляки на Холмщині в 1939–1943 рр. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. 2016. Випуск 25. С. 231.

і поляків з метою різнобічного незаангажованого висвітлення дискусійних питань щодо подій на Волині. Так, у статті «Польсько-українська дискусія щодо подій на Волині у роки Другої світової війни: здобутки та труднощі»²⁹ дослідниця вважає, що «польсько-українська дискусія з приводу міжнаціонального протистояння на Волині у 1943–1944 роках, що велася на рівні науковців, політиків та пересічних громадян за останні два з половиною десятиліття вирізняється конструктивним діалогом і періодами загострення протиріч»³⁰. Разом із тим Людмила Стрільчук наводить думку відомого вченого С. Заброварного, що «в період тоталітаризму негативні стереотипи в обох народів стосовно один одного ще більше посилювалися через антипольську пропаганду в Україні й антиукраїнську в Польщі, зокрема шляхом фальсифікації та викривлення історії. В польській свідомості українці поставали «націоналістами» у самому крайньо негативному значенні цього слова, а отже, українці уявлялися найбільшими ворогами поляків і причиною усіх їхніх нещасть»³¹. Завдання сучасної історіографії – зруйнувати ці стереотипи.

Львівський історик Леонід Зашкільняк під час дослідження українського визвольного руху в роки Другої світової війни звертає увагу на польський вектор його політики. Науковець наводить думки з приводу того, що «після початку переслідувань українських націоналістів гітлерівцями у серпні–жовтні 1941 р. за їхнюю ініціативою відбулося чотири зустрічі представників українських політичних кіл із діячами пролондонського польського підпілля, на яких обговорювалися питання можливого співробітництва в боротьбі проти Німеччини. Українці висували тільки одну умову – визнання

---

²⁹ Стрільчук Л. Польсько-українська дискусія щодо подій на Волині у роки Другої світової війни: здобутки та труднощі. URL: <https://kelmczasopisma.com/viewpdf/427> (дата звернення: 15.05.2022).

³⁰ Стрільчук Л. Польсько-українська дискусія щодо подій на Волині у роки Другої світової війни: здобутки та труднощі. URL: <https://kelmczasopisma.com/viewpdf/427> (дата звернення: 15.05.2022).

³¹ Стрільчук Л. Польсько-українська дискусія щодо подій на Волині у роки Другої світової війни: здобутки та труднощі. URL: <https://kelmczasopisma.com/viewpdf/427> (дата звернення: 15.05.2022).

української державності на землях на схід від Бугу і Сяну, на що польська сторона аж ніяк не готова була погодитися. Постанова II Конференції ОУН-Б у квітні 1942 р. окремим положенням оприлюднила ставлення українського національно-визвольного руху до поляків і Польщі. Тут говорилося про «злагодження польсько-українських відносин у сучасний момент міжнародної ситуації й війни на плятформі самостійних держав і визнання та панування права українського народу на Західно-Українських Землях» і водночас містилося застереження проти «антиукраїнських інтриг»³². Леонід Зашкільняк доходить висновку, що у той час, коли польська сторона відмовилася визнати державницькі ідеї українського визвольного руху у Західній Україні, ОУН та УПА були вимушені розпочати збройну боротьбу за реалізацію поставленої перед собою мети, а антигуманні дії під час «третього фронту», який набув рис українсько-польської війни, насправді були притаманні як українцям, так і полякам.

Відомий дослідник українського визвольного руху Іван Патриляк у книзі «Перемога або смерть: український визвольний рух у 1939–1960 роках»³³ залучає до наукового обігу значиму наукову інформацію про те, що «підсумовуючи польські та українські дані про 11–12 липня 1943 р., слід, очевидно, констатувати, що антипольські акції в ці дні відбувалися, і вони були доволі активними. Проте, скоріш за все, УПА навіть за умов мобілізації селян не могла б у межах декількох районів одночасно атакувати 60 чи 100 населених пунктів. Якщо припустити, що для атаки на село потрібно було б виділити бодай одну чоту (30–40 озброєних осіб) і сотню змобілізованих та озброєних сокирами і вилами селян, то ми отримали б цифру 1800–4000 повстанців, які мали би брати участь в акції 11–12 липня. Це занадто велика кількість для декількох районів. З огляду на те, якими силами УПА диспонувала на півдні Волинської області в липні 1943 р., очевидно, могло йтися про напад максимум на 20–25 населених пунктів, але не більше. Навіть за

---

³² Зашкільняк Л. Польський вектор у політиці українського національно-визвольного руху в роки Другої світової війни. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 2017. Випуск 53. С. 278.

³³ Патриляк І. *Перемога або смерть: український визвольний рух у 1939–1960 роках*. Харків, Львів, 2015. 512 с.

таких умов це була доволі складна з технічної точки зору операція»³⁴. Подібні висновки мають вагоме значення для наукового осмислення піку перебігу українсько-польського протистояння в роки Другої світової війни та дає змогу більш чітко відокремити цілі й вирізнити реальний історичний контекст.

Іван Патриляк на основі власних досліджень робить висновок, що «скоріше за все, антипольські акції 11–12 липня вписувалися в загальну канву т. зв. боротьби з польськими сексотами та осередками польської самооборони, які тероризували навколишні українські села і були «випадковими базами» для німецько-польської поліції та радянських партизанів. Однак доволі масштабні втрати, яких зазнало польське населення під час цих нападів і відверте небажання повстанців розбиратися, хто був сексотом, а хто ні, породили пізніші хибні уявлення про особливий розмах акцій»³⁵. Дослідник також звертає увагу широкого загалу і наукової громадськості на той факт, що «українські повстанці і селяни, залучені до акцій проти поляків, розглядали їх винятково як акції помсти за напади, що раніше відбувалися з території польських поселень»³⁶.

Подібні формулювання сприятимуть подальшому неупередженому дослідженню науковцями українсько-польських відносин у розрізі розгортання діяльності українського визвольного руху в 1940-х рр.

Ще одним доволі дискусійним питанням історіографічного осмислення подій Другої світової війни у напрямі українсько-польських взаємин можна вважати тематику дослідження Варшавського повстання 1 серпня – 2 жовтня 1944 р. «Ініціатором виступу став польський еміграційний уряд у Лондоні, а основною бойовою силою повстанців була Армія Крайова; мета повстання полягала у визволенні столиці ще до приходу Червоної армії»³⁷.

---

³⁴ Патриляк І. Перемога або смерть: український визвольний рух у 1939–1960 роках. Харків, Львів, 2015. С. 348–349.

³⁵ Патриляк І. Перемога або смерть: український визвольний рух у 1939–1960 роках. Харків, Львів, 2015. С. 349.

³⁶ Патриляк І. Перемога або смерть: український визвольний рух у 1939–1960 роках. Харків, Львів, 2015. С. 350.

³⁷ Війна і міф. Невідома Друга світова / За заг. ред. О. Зінченка, В. В'ятровича, М. Майорова. Харків, 2016. С. 207.

Тривалий час чимало істориків вважали, що першочергову роль у придушенні Варшавського повстання відіграли українські підрозділи у складі німецької армії, зокрема СС. Однак насправді це є історичним міфом. Дослідник Максим Майоров на основі численних фактів доводить, що «насправді визначну роль у придушенні повстання та злочинах відіграли не українські формування, а підрозділи російських націоналістів та козаків. Саме російських колабораціоністів учасники повстання і пізніші дослідники тенденційно називали «українцями». Серед українських підрозділів, залучених до придушення повстання, був лише один неповний батальйон. Документальних фактів про вчинення ним масових вбивств у Варшаві немає»³⁸.

Ці висновки мають стати основою для подальшого розроблення спільного українсько-польського наукового дискурсу з позицій міжнаціонального єднання та взаємодії, уникаючи політизації цього питання.

Досить ґрунтовно дослідив українсько-польські відносини в Західній Україні в 1939–1945 рр. відомий український історик Ігор Ільошин. У книзі «Українська повстанська армія і Армія Крайова. Протистояння в Західній Україні (1939–1945 рр.)»³⁹ дослідник проаналізував такі аспекти зазначеної теми дослідження, як: 1) історіографія і джерельна база дослідження; 2) українські і польські самостійницькі військово-політичні сили в 1939–1941 рр.; 3) польське підпілля і український повстанський рух в умовах німецько-радянської війни; 4) українсько-польський міжнаціональний конфлікт 1943–1944 рр.; 5) українсько-польсько-радянське протиборство наприкінці Другої світової війни.

Досліджуючи зміст українського питання в політиці польського емігрантського уряду і польського підпілля, Ігор Ільошин робить такий висновок: «Від кінця 1941 р., у зв'язку з відновленням між Польщею і СРСР дипломатичних відносин, а також підписанням польсько-радянської декларації про приязнь і взаємну допомогу у війні українське

---

³⁸ Війна і міф. Невідома Друга світова / За заг. ред. О. Зінченка, В. В'ятровича, М. Майорова. Харків, 2016. С. 207.

³⁹ Ільошин І. Українська повстанська армія і Армія Крайова. Протистояння в Західній Україні (1939–1945 рр.). Київ, 2009. 399 с.

питання перестало бути лише внутрішньою справою Варшави, а набуло міжнародного значення. У цьому контексті не можна не згадати позицію офіційного Лондона, який фактично відмовив польському емігрантському урядові в підтримці справи реституції довоєнного польсько-радянського кордону. У подальшому характерною рисою польських планів у вирішенні української проблеми був її розгляд з точки зору перспективи повоєнних польсько-радянських відносин»⁴⁰.

У висновках стосовно українсько-польського міжнаціонального конфлікту 1943–1944 рр. Ігор Ільюшин однозначно стверджує, що «українсько-польське збройне протистояння на території спільного проживання представників двох народів не могло не мати трагічних наслідків для цивільного населення. Переважна його більшість, як українці, так і поляки, вважали Волинь, Східну Галичину, Холмщину, Підляшшя, Лемківщину та Надсяння своїми родинними землями, придбаними завдяки важкій праці багатьох поколінь. З цієї причини вони були безпосередньо зацікавлені у перемозі однієї з ворогуючих сторін – УПА чи АК, а тому зрештою дали себе втягнути в конфлікт. Утім рацію мали ті, хто вважав боротьбу між сусідами безперспективною та намагався її припинити»⁴¹.

Висновки. Наукові розвідки сучасної української історіографії українсько-польських відносин у Західній Україні в 1939–1945 рр. зосереджуються переважно на висвітленні таких аспектів, як: зміст волинських подій 1943 р.; історико-правовий аспект українсько-польських міжнаціональних відносин; протистояння українського і польського визвольного рухів у часовому і територіальному вимірах; відносини між поляками та українцями Холмщини у 1939–1943 рр.; польський вектор політики представників українського національно-визвольного руху; роль Німеччини та СРСР у розгортанні національно-визвольних рухів на території України та Польщі; проблема депортації поляків з Галичини до Польщі у 1944 р.; розгляд дискусійних аспектів

---

⁴⁰ Ільюшин І. Українська повстанська армія і Армія Крайова. Протистояння в Західній Україні (1939–1945 рр.). Київ, 2009. С. 218.

⁴¹ Ільюшин І. Українська повстанська армія і Армія Крайова. Протистояння в Західній Україні (1939–1945 рр.). Київ, 2009. С. 381.

міжнародних семінарів «Україна – Польща: важкі питання» та їх вплив на подальший науковий дискурс; проблеми трансформації історичної пам'яті українців і поляків стосовно подій часів Другої світової війни.

Водночас варто відзначити недостатній рівень уваги українських істориків-дослідників у напрямі дослідження Другої світової війни як одного із засобів обстоювання національних інтересів України, а також занадто вагомий наголос на проблемах територіального ревізіонізму воєнно-історичного сектору історичної пам'яті, проблеми подолання ідеологічної заангажованості.

Подальші дослідження у напрямі вивчення українсько-польських відносин у Західній Україні в 1939–1945 рр. мають базуватися на вивченні соціально-психологічних аспектів цієї взаємодії у контексті політичних реалій того часу з позицій сучасної науково-методологічної парадигми та врахування візуального повороту у контексті сприяння міжкультурного діалогу.

Список літератури

- Війна і міф. Невідома Друга світова / За заг. ред. О. Зінченка, В. В'ятровича, М. Майорова. Харків, 2016. 272 с.
- Веденєєв Д.В., Лисенко О.Є. Україна у Другій світовій війні: деякі питання теорії, методології й суспільних рефлексій. *Український історичний журнал*. 2010. № 3. С. 4–29.
- Гонак І. Українсько-польські відносини в період другої половини XIV ст. – початку XXI ст. (історико-правовий аспект). *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. Вип. 2. С. 5–16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/argprg_2018_2_3 (дата звернення: 15.05.2022).
- Грицьків Р. Історіографічне значення матеріалів міжнародних семінарів «Україна – Польща: важкі питання» у дослідженні історії Української Повстанської Армії періоду Другої світової війни. *Український визвольний рух* : науковий збірник. Львів, 2003. Збірник 1. С. 190–203.
- Зашкільняк Л. Польський вектор у політиці українського національно-визвольного руху в роки Другої світової війни. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 2017. Випуск 53. С. 269–285.
- Льюшин І. Українська повстанська армія і Армія Крайова. Протистояння в Західній Україні (1939–1945 рр.). Київ, 2009. 399 с.
- Ісаєвич Я. Українсько-польські взаємини періоду Другої світової війни: інтерпретації істориків і політиків. *Українсько-польські відносини*

- в Галичині у ХХ ст. : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Івано-Франківськ, 21–22 листопада 1996 р. Івано-Франківськ, 1997. С. 5–8.
- Марущенко О. Сучасна вітчизняна історіографія волинських подій 1943 р.: проблеми і перспективи досліджень. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/13036/04-Maruschenko.pdf?sequence=1> (дата звернення: 14.05.2022).
- Марущенко О. Україна в Другій світовій війні: історіографічні дослідження 90-х років. *Історія в школі*. 2000. № 5–6. С. 2–4.
- Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст.», 21–22 листопада 1996 р. Івано-Франківськ, 1997. 452 с.
- Патриляк І. Перемога або смерть: український визвольний рух у 1939–1960 роках. Харків, Львів, 2015. 512 с.
- Сергійчук В. Депортація поляків з Галичини в Польщу в 1944–1946 роках. *Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст. : матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, м. Івано-Франківськ, 21–22 листопада 1996 р. Івано-Франківськ, 1997. С. 274–277.
- Стрільчук Л. Польсько-українська дискусія щодо подій на Волині у роки Другої світової війни: здобутки та труднощі. URL: <https://kelmczasopisma.com/viewpdf/427> (дата звернення: 15.05.2022).
- Трофимович В. Українці та поляки на Холмщині в 1939–1943 рр. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. 2016. Випуск 25. С. 224–233.
- Ухач В.З. «Важкі» питання українсько-польських відносин у 1942–1944 роках: візі сучасних вітчизняних істориків. *Архіви України*. 2017. № 5/6. С. 189–198.
- Чабуга С. ОУН – УПА в польсько-українських відносинах у роки Другої світової війни. *Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст. : матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, м. Івано-Франківськ, 21–22 листопада 1996 р. Івано-Франківськ, 1997. С. 277–280.